

Met elkaar verklonken

*Familiebedrijven, hun ontstaan,
hun groei en hoe het soms misgaat*

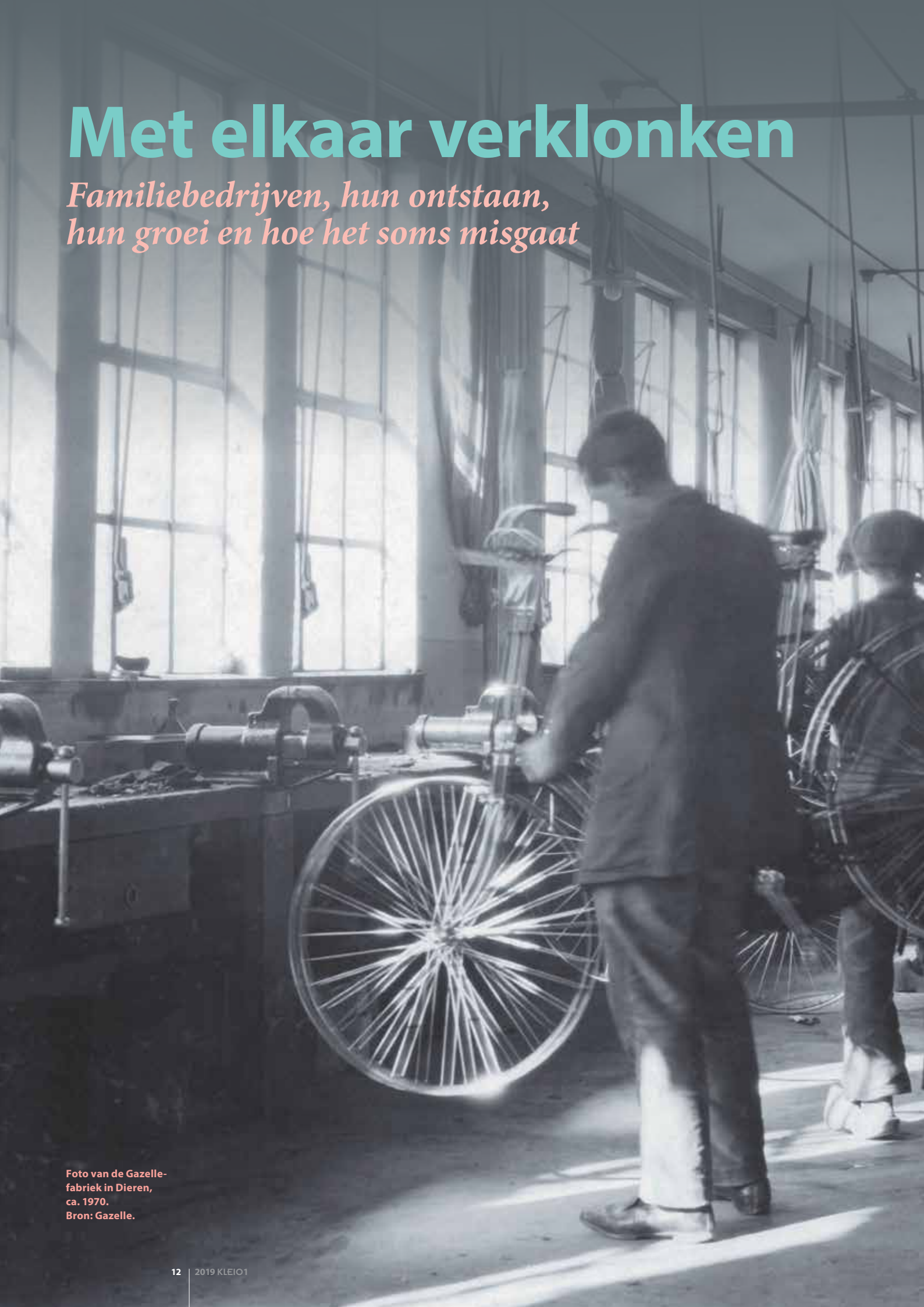

Foto van de Gazelle-
fabriek in Dieren,
ca. 1970.
Bron: Gazelle.

Bedrijfsgechiedenissen heb je in vele soorten en maten. Er zijn 'praatjes bij plaatjes', kronieken, interviewboeken, doorwrochte studies, breed uitwaaiende geschriften, documentaire romans, et cetera. Het kwaliteitsverschil is enorm, de diepgang ook. In de regio Eindhoven zijn sinds enkele jaren ook leerlingen bezig met onderzoeken naar bedrijven, met interessante resultaten.

Ger Jan Onrust is docent geschiedenis en maatschappijleer op het Jan van Brabant College in Helmond.

Hij heeft zich tijdens zijn diensttijd bij ons doen kennen als een bekwaam, ijverig, ordelijk en in elk opzicht eerlijk en vertrouwd man. Na ruim 12 dienstjaren heeft hij vrijwillig onzen dienst verlaten om voor eigen rekening een zaak te beginnen.' Het is 1921. Anthoon van Thiel, patroon van het staalbedrijf Gebroeders van Thiel (het huidige Nedschroef), neemt met spijt afscheid van zijn bedrijfsleider.

'Gazelle, maar ook Smeets' en De Wit, zijn typische familiebedrijven. Gericht op continuïteit, gevestigd in de regio. Werk en privé lopen door elkaar'

Voor de dan 39 jaar oude Jan de Wit is het nu of nooit. Of hij behoudt zijn 400 gulden maandelijks en leidt de zonen van de eerste generatie Van Thiel op, of hij gaat zelfstandig verder. De tijden zijn goed; na de oorlog is er veel werk. Jan de Wit IJzerwaren wordt opgericht en vestigt zich aan de Kanaaldijk Z.O., aan de Zuid-Willemsvaart te Helmond. De Wit gaat 'zachte nagels' (oftewel houtspijkers) maken. De geschiedenis van het bedrijf is recent beschreven door twee leerlingen van het Jan van Brabant College, waarover later meer.

Familiegeschiedenissen

De laatste jaren zijn het vooral in de geschiedenis van de eigen voorouders geïnteresseerde journalisten en historici die de historie van een bedrijf of bedrijfstak, annex de familiegeschiedenis beschrijven. Denk hierbij aan *Het zwijgen van Maria Zachea* van Judith Koelemeijer, *Het geluk van Limburg* van Marcia Luyten en *Land van glas* van Koen van Wijk. Zo ook *Een eeuw in versnelling. Hoe de fiets voor een maatschappelijke revolutie in Nederland zorgde* van Marian Rijk (over Gazelle in Dieren) en *Goed gerei. Opkomst en ondergang van*

een (meubelmakers)familie van Wido Smeets (over NV Smeets' Houtindustrie in Wessem). De meubels van Smeets zul je niet in een modernistisch interieur tegen komen. Het zijn wel met veel vakmanschap en gevoel voor de mode van voor de oorlog gemaakte houten meubels, zeer gewild bij opkopers en liefhebbers van retro-stijlen. Alleen kenners weten dat de meubels op de grens met België zijn gemaakt. De Wit zal ook weinigen wat zeggen, zelfs hun bekendste product, de Don Quichotte-nagels, zal alleen mensen bekend voorkomen die hier regelmatig mee werken. Het nu weer in Nederlandse handen zijnde Gazelle is wel bij iedereen bekend.

Paard der democratie

Marian Rijk noemt de fiets terecht een Nederlands icoon. 'Nergens ter wereld wordt er in de loop van de twintigste eeuw zoveel gefietst als in Nederland. Fietsen staat voor onafhankelijkheid, voor mobiliteit, voor vrijheid. (...) De fiets, het "paard der democratie", is een belangrijke katalysator voor de

voortgang van Nederland in de negentiende en twintigste eeuw.' Zij noemt het vervoermiddel 'onderdeel van de Nederlandse identiteit'. Tussen 1892, wanneer Willem Kölling zijn fietsenfabriek in Dieren opent, en nu zijn er meer dan vijftien miljoen fietsen geproduceerd.

De eerste vélocipèdes, zoals de fiets aanvankelijk heet, komen uit Duitsland en Engeland. Lokale smederijen en later ambitieuze wagenmakers maken ze voor een geprivilegieerde klandizie. Fietsen gebeurt in clubverband en is een sportieve en soms vrij hachelijke onderneming. Kettingaandrijving wordt in 1885 geïntroduceerd. Postbode Willem Kölling uit Dieren rijdt op een dergelijke fiets. In 1892 importeert hij één Raleigh-fiets uit Nottingham. Hij weet zijn vriend Rudolf Arentsen te interesseren voor een investering in Arentsen & Kölling, hun nieuwe bedrijf dat fietsen importeert, assembleert en afmonteert. Vijf jaar later geeft Kölling zijn baan als beheerder van het postkantoor in Dieren op en gaat hij zelf fietsen produceren. Het bedrijf krijgt de naam Gazelle, naar 'de snelste der antilopen'.

De eerste fietsen kosten al snel tweehonderd gulden, maar de prijs zakt en kort na de eeuwwisseling is de fiets bereikbaar voor de geschoolde arbeider, die ermee naar zijn werk fietst. De zaken gaan goed en een fabriek met drie verdiepingen wordt geopend. Al in 1904 worden er tweeduizend fietsen per jaar geproduceerd. Arentsen stapt uit het bedrijf, dat zonder hem verdergaat. Het bedrijf blijft gevestigd in Dieren. Agenten reizen het land door om dealers te voorzien van de oerdegelijke fietsen. In 1915 is Gazelle, met een jaarlijkse productie van vijftienduizend fietsen, de grootste Nederlandse fietsenfabrikant.

Gazelle, maar ook Smeets' en De Wit, zijn typische familie-

MARIAN RIJK Eeuw in versnelling

Hoe de fiets voor een maatschappelijke revolutie in Nederland zorgde.

Eeuw in versnelling. Hoe de fiets voor een maatschappelijke revolutie in Nederland zorgde. *Marian Rijk* (Ambo/Anthos, Amsterdam 2018), 272 blz., € 20,99

bedrijven. De bedrijven gericht op continuïteit en zijn gevestigd in de regio. Werk en privé lopen door elkaar. Gemoedelijkheid, gebrek aan innovatie (bij Smeets'), minder op efficiency gerichte bedrijfsvoering, internationale concurrentie (Gazelle en De Wit), in alle drie de bedrijven loopt het uiteindelijk spaak. Smeets' gaat ten onder aan ruzie onder de zes broers, De Wit gaat noodgedwongen op in Nedstaal en Gazelle wordt in 1971 overgenomen door Raleigh.

Dan hebben Gazelle en Batavus het al twee jaar samen geprobeerd. Het meer traditionele Gazelle blijkt niet samen te gaan met het meer op bromfietsen gerichte Batavus. In 1965 wordt de fusie ontbonden. Binnen twee jaar nemen de schulden toe tot twaalf miljoen gulden. Ontslagen zijn nodig (875 man personeel) en verkoop ook, maar 'dat nooit!'. De relatie met Raleigh is echter altijd goed gebleven en ook het bod van 5,5 miljoen is prima. Er vallen ontslagen. Tegenwoordig produceren 350 werknemers jaarlijks 275.000 fietsen.

Verhalen over de schilmachine

Waar Marian Rijk vier pagina's literatuur benoemt, houdt de voormalige geschiedenisleraar (hij hield het drie weken vol) Wido Smeets het op een verwijzing naar Judith Koelemeijer en naar Hein Klemanns *Nederland 1938-1948. Economie en samenleving in jaren van oorlog en bezetting*. De Rotterdamse hoogleraar Klemann concludeert dat de Nederlandse industrie aanvankelijk profiteert van de bezetting. Hoewel tekorten aan grondstoffen en arbeiders (Smeets' kreeg vrijstellingen) vanaf 1941 zich doen voelen, zijn alle drie de bedrijven lang actief in de oorlog. Waar het kan worden machines afgevoerd. Bij Smeets' lukt het niet om de schilmachine van zijn sokkel te slaan en tot ver in de

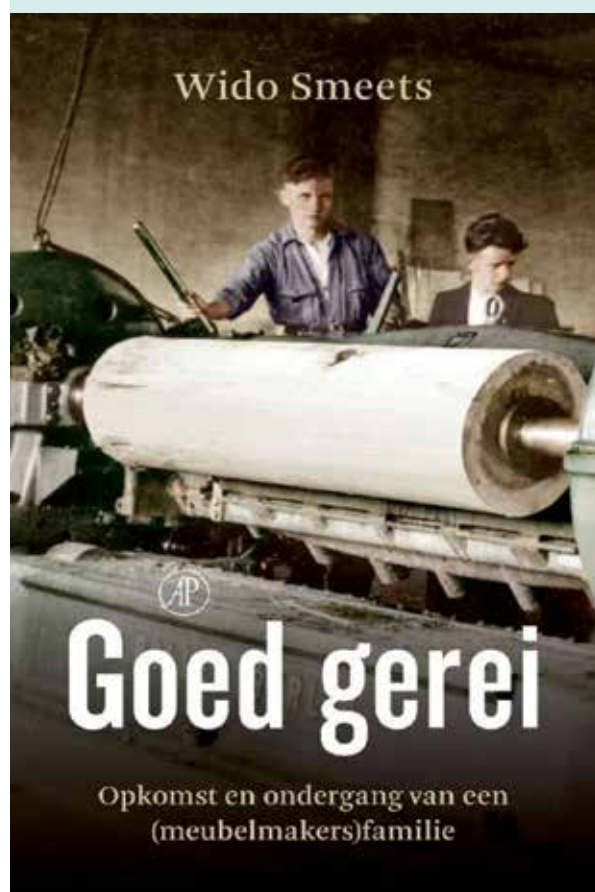
oorlog werd triplex gemaakt voor de Duitse vliegtuigindustrie.

Smeets vertelt het familie-verhaal in korte, in de tijd verspringende hoofdstukken. Archiefstukken zijn er vrijwel niet en dus moet hij het hebben van verhalen. Over het mogelijke verwijderen van de schilmachine in de oorlog doen dan ook twee vertellingen de ronde. Of het nu een bedaagde ex-Afrikakorps *Hauptmann* is die concludeert dat de machine niet van zijn plaats komt, of een vervalst papier dat een groep militairen onverrichterzake doet omdraaien, Smeets verhaalt het met evenveel schwung. Zijn familiegeschiedenis heet dan ook een documentaire roman. Zijn opa en oma zijn in zijn woorden 'personages'.

Nooit was het goed

Goed gerei is het verhaal van vooral de gedreven en ondernemende Leio Smeets, zijn vrouw, de rechtlijnig gelovige Lena, en hun zes zonen en hun dochter. Harde werkers, stijfkoppig en ondanks geruzie altijd tot elkaar veroordeeld. Gevoelens houd je bij je, die toon je niet. Liefde en aandacht gaan verheld in vermaningen en berispingen. Nooit was het goed, altijd moest het beter. Onderling is er altijd competitie. Wanneer één zoon door pastoor geadviseerd naar het Bisschoppelijk gymnasium in Roermond te gaan en daarna mislukt op de universiteit in Nijmegen, wordt daar schamper over gedaan. Moeder Lena heeft niet veel met boeken. Wees beducht voor kennis die je is gegeven. Die helpt je niet zo lang we de liefde Gods moeten ontberen. Het geloof zal de wereld volmaken. Haar leven draait om God. Leio weet dat, hij maakt er zich niet druk om. Hij haalt zijn vreugde uit de fabriek.

NV Smeets' Houtindustrie maakt mooi vormgegeven meubels. Kasten en bedden worden verfraaid met ingelegd

Goed gerei. Opkomst en ondergang van een (meubelmakers)familie. Wido Smeets (Arbeiderspers, Amsterdam 2018), 384 blz., € 23,50

fineer en omlijst met weelderige ornamenten. Begonnen met zaag- en timmerwerk in de bouw en het fabriceren van eierkisten, worden huiskamermeubels en later vooral slaapmeubelensembles gemaakt. In meubelzaken in heel Nederland ligt de catalogus van Smeets. Na de oorlog gaat het goed. Op handige wijze komt het bedrijf aan hout, zelfs uit de vermaledijde communistische Sovjet-Unie. Er is werk zat, dus de handen moeten uit de mouwen. Verschil tussen geld van de fabriek en de familie is er niet. Alles – behalve dus gevoelens – wordt gedeeld. De broers staan voor minimale salarissen op de loonlijst, hun jonge gezinnen maken deel uit van de boekhouding. Wanneer ergens centrale verwarming wordt aangelegd gaat de ►

rekening naar de fabriek – een aftrekpost. Ondanks concurrentie voor arbeidskrachten van de mijnen, zijn er vijftig man aan het werk.

Na de dood van vader Leio in 1958 gaat de meubelmakerij dicht. Smeets concentreert zich op halffabricaten: meubelplaat, multiplex en triplex. De opvolging is niet geregeld en de zonen knallen keihard. Zoon Sjaak huurt advocaat Max Moszkowicz in, maar uiteindelijk gaat hij uit de zaak.

Profielwerkstuk

Afgelopen voorjaar slaagden Jurre Duijmelinck en Zakaria Boujdid voor hun vwo. Voor het vak geschiedenis schreven zij een profielwerkstuk over het Helmondse bedrijf Jan de Wit. Bij het Industrieel Atrium (zie *Kleio* 3, 2018) in Helmond vonden zij een aantal bronnen die zij voor hun profielwerkstuk konden gebruiken. De geschiedenis die zij reconstrueerden is als volgt.

Zoals gezegd richt Jan de Wit in de jaren twintig een ijzerwarenaak op. Hij wil het bedrijf echter niet alleen leiden en vindt een zakenpartner in de Helmondse wethouder Sjef van Wel. Van Wel is een mooischrijver, maar geen ondernemer. Binnen twee jaar brengt De Wit zijn bedrijf onder bij Everts & Van der Weyden, waar hij later directielid wordt. Over de crisisjaren is niets bekend en ook over de oorlog zijn geen archiefstukken bewaard gebleven.

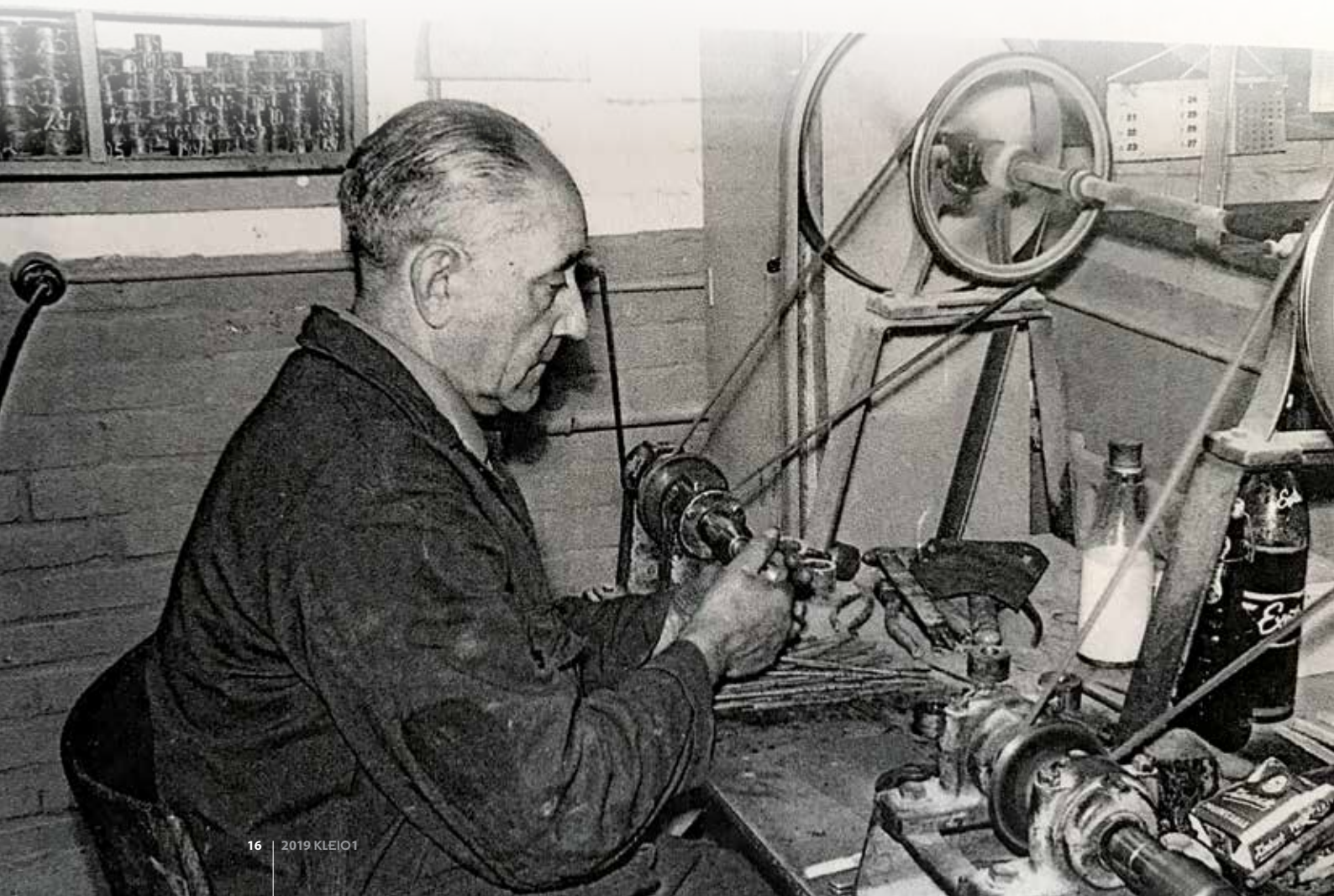
Gezien het karakter van het bedrijf zal er voor de bezetter zijn geproduceerd, maar wat, hoeveel en hoelang, is onbekend. Na de oorlog gaat De Wit zelfstandig verder, onder de naam Jan de Wit en Zonen NV. Het bedrijf beleeft hoogtijdagen en na enkele jaren nemen zonen Wim en Jan jr. de leiding over. In de jaren zestig is de zachte nagel niet winstgevend genoeg

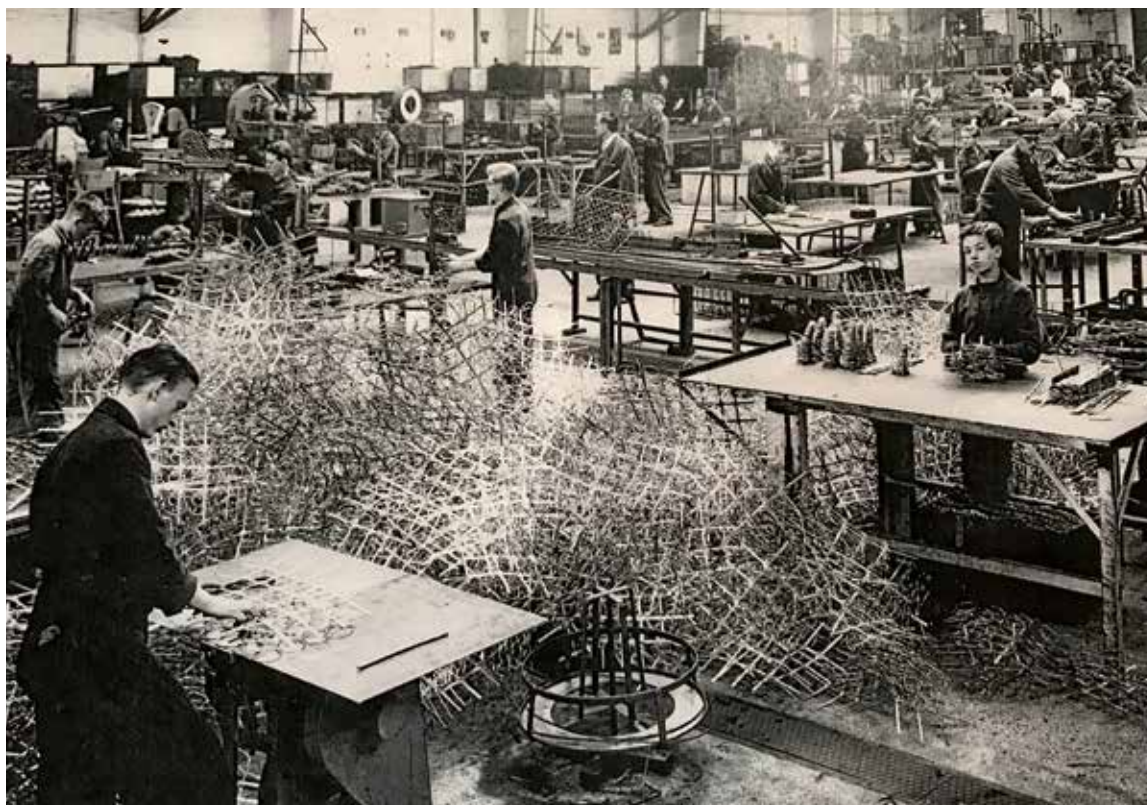
‘Zoon Sjaak huurt Max Moszkowicz in’

Boven: Zakaria Boujdid en Jurre Duijmelinck met hun profielwerkstuk voor het Jan van Brabant College.

Onder: Een medewerker van De Wit aan een slijpmachine, 1964. Bron: Industrieel Atrium.

Besluiten worden uitgesteld, orders blijven uit, er zijn steeds minder werknemers en de fabriek verpauperd. In 1988 worden de gebouwen verkocht. In de laatste hoofdstukken toont Wido Smeets dat verzoening uiteindelijk mogelijk is en voert hij de lezer mee naar een aangrijpend slot.

Het fabriceren van
spiraalmatrasen bij
De Wit. Bron: Industriel Atrium.

meer en stappen ze over op de stalen nagel. Uiteindelijk blijkt ook dat uitstel en gaat De Wit op in Nedstaal. Eind jaren tachtig stapt de laatste De Wit uit het bestuur van dit bedrijf. In die tijd gaat het bedrijf door een diep saneringsdal, geleid door een Italiaanse bedrijfsleider. Uiteindelijk doet de huidige directeur een *management buyout* en brengt hij het onder bij het OBO Bettermann concern, een bedrijf met drieduizend werknemers in zestig landen.

Brainport-scholen

Dat twee leerlingen van het Jan van Brabant College een bedrijfsgeschiedenis schrijven is geen toeval. De school is, samen met het Strabrecht College in Geldrop en het Heerbeek College in Best, één van de initiatiefnemers van de Brainport-scholen. Deze scholen richten zich nadrukkelijk op de regio, waarbij samenwerking met bedrijven en instellingen in de regio Eindhoven wordt gezocht. Op dit moment hebben zich elf scholen voor het voortgezet onderwijs in Zuidoost-Brabant aangesloten bij dit initiatief.

Uitgangspunt hierbij is het zogenaamde 3-O leren: onderzoeken, ontwerpen en ondernemen. Hier geven de scholen op eigen wijze vorm aan.

Op het Jan van Brabant College behoren leerlingen, in navolging van het Heerbeek College, een bedrijfs- of instellingsopdracht binnen te halen voor het maken van hun profielwerkstuk. De afgelopen twee jaar hebben leerlingen bijvoorbeeld een herbestemingsplan voor een in onbruik geraakte watertoren in Helmond gemaakt en een vergelijkend onderzoek gedaan naar de ontstaansgeschiedenis van Rijks-HBS'en in Nederland. Uit het laatste onderzoek bleek dat er in nogal wat plaatsen actieve tegenwerking was van de plaatselijke clerus en elite, aangezien men tegen het plaatsen van katholieke of protestantse jongeren was op niet-religieuze scholen. Opmerkelijk in dit verband is dat de maatschappelijk zeer actieve Jan de Wit mede aan de basis stond van het nu nog bestaande Carolus Borromeus College. Deze school was bedoeld als antwoord op

de oprichting van de Rijks-HBS (het huidige Jan van Brabant College) in Helmond.

In 2021 bestaat De Wit BV honderd jaar. Het bedrijf is verheugd over het onderzoek van de twee vwo-leerlingen. Het is origineel werk, zoals alle opdrachten die leerlingen de laatste twee jaren hebben gemaakt. Het overnemen van teksten van internet is vrijwel onmogelijk geworden en een deel van het gedane onderzoek is echt van nut voor de opdrachtgever. Zo snijdt het mes aan meerdere kanten: leerlingen moeten op pad om een opdracht binnen te halen, zij doen hun onderzoek, presenteren dat én de opdrachtgever heeft iets – als de opdracht maar goed is – aan het resultaat. De Wit BV zal bij het honderdjarig jubileum ongetwijfeld gebruikmaken van het onderzoek van Jurre en Zakaria. ■

Op www.brainport.nl/brainport-scholen vindt u meer informatie. Benieuwd naar de opzet van de profielwerkstukken op het Jan van Brabant College? Mail dan naar g.onrust@janvanbrabant.nl.